
Laca Tijdingen

België-Belgique
P.B.
1020 Brussel 2
1/1475

Driemaandelijks tijdschrift van LACA.
Geschied- en Heemkundige Kring van Laken

Jaargang 12 – Nummer 1 – september 2000

Laken

Wapen van de Koninklijke
Residentie Laken
Koninklijk Besluit van 20 april 1857

Verantwoordelijke uitgever:
Leon Candau, Rode Kruislaan, 15, 1020 Brussel, tel. 02/268.69.58
Afgiftekantoor : 1020 Brussel 2

TEN GELEIDE

1.- IN MEMORIAM

Op 11 augustus 2000 overleed te Sint-Lambrechts-Woluwe, de Heer René Christiaens, vader van onze sympathieke schatbewaarder, Eric Christiaens. In naam van de LACA-kerngroep en leden bieden wij hem, als ook zijn familieleden, onze innigste blijken van medeleven aan bij deze droevige gebeurtenis.

Wensen ook voor sterkte in het verwerken van het grote verdriet vergezellen onze troostende woorden.

2.- XAVIER MELLERY-TENTOONSTELLING

De Lakense kunstschilder, naar wie een straat genoemd werd waar hij ooit woonde en werkte, was een diep humanistische kunstenaar. Sinds 1937 werd opnieuw een retrospectieve van zijn werk georganiseerd. Initiatiefnemers waren : het Nederlandse Van Gogh-museum in Amsterdam en het Belgische Centre international pour l'Etude du 19me Siècle in Brussel, onder de leiding van de Heer Vincent Vanhamme, licentiaat in de kunstgeschiedenis en de archeologie (VUB).

Deze tentoonstelling kende reeds een groot succes in Nederland en is nu te bewonderen in het Museum van Elsene (71, Jean Van Volsemstraat). Zij loopt nog tot 8 oktober 2000.

Wij bezochten deze hoogst interessante tentoonstelling en verbaasden ons over de verbluffende techniek die de meester hanteerde. Drie periodes uit zijn kunstenaarsleven komen vrij uitgebreid aan bod. Eerst zijn naturalistische periode, schilderijen en tekeningen die hij maakte op het eiland Marken, gekenmerkt door scherpe realistische trekken.

Vervolgens maakten wij kennis met zijn intimistische oeuvre, waarin hij peilt naar de emotie in de kunst en de ziel der dingen (het thema van de tentoonstelling). Deze innerlijke zoektocht leunt aan bij het "symbolisme". Tenslotte beroerden ons zijn allegorieën op gouden achtergrond. Het zijn alle ontwerpen voor muurschilderingen waarvan er enkele in interieurs werden uitgevoerd. Met deze kunststijl wou hij het universeel schone aan iedereen doorgeven.

Ziedaar een schilder die een zeer eigen plaats innam in de kunst van de naar het einde lopende 19de eeuw in België. Hij werd zeer lang ondergewaardeerd, en toch wordt de aandachtige bezoeker aangenaam verrast door zijn doeken en tekeningen die krioelen van verrukkelijke visioenen van een ideale wereld.

Beslist eens langslopen, het loont echt waar de moeite !

L. Candau
Voorzitter

TIVOLI

Niets laat vermoeden dat achter de naam van de groezelige Tivolistraat, tussen het Roodhuisplein en de Claessensstraat, bijna aan de Havenlaan, een eertijds befaamd lustoord schuil gaat, dat in de 19^e eeuw in gans Brussel vermaard was voor zijn natuurschoon...

Het was, als men de Groendreef afgewandeld was en over de (oude) Lakenbrug en het nog niet verbrede kanaal gegaan, even naar links, het eerste van een reeks « guinguettes » of lusttuinen, die een "exotische" benaming droegen.

Als men het kanaal naar rechts volgde, in de richting van Vilvoorde, kwam men achtereenvolgens voorbij L'Amour (ter hoogte van de huidige Van Praetbrug), Marly, Meudon, Versailles en zelfs Fontainebleau (het huidige domein van de Drie Fontein) (1).

De geschiedenis van Tivoli heeft nochtans niets exotisch, maar wortelt stevig in het verleden van Laken. Het was eertijds een afhankelijkheid van het domein van Drootbeek, waarvan Alphonse Wauters de geschiedenis beschreef in 1855 (2). Na een lange periode dat het domein in het bezit was van een der zeven erfheerlijke families van Laken (3), werd het op 2 oktober 1591 verkocht aan Jean Richardot, voorzitter van de raad van Atrecht en lid van de raad van state. Op 21 juli 1605 verkocht deze een deel ervan, "*zekeren torre geheeten den Sandberch*", met ongeveer 5 bunders land en de eigendom van de beek die van de vijver rond het Hof van Drootbeek kwam, aan de Jesuiten van Brussel. Deze verkochten er nog delen van, en de toren met ongeveer 2 bunders land kwam achtereenvolgens in het bezit van Elisabeth van Orley, weduwe van Frederik Huybrechts (17 mei 1631), haar zoon Hendrik (13 augustus 1633), diens zoon Frederik (13 augustus 1674), Elisabeth Huybrechts (16 september 1679), haar neef Jacques – Ignace Huybrechts (21 juni 1698), van wie het overging op erfgenamen in de heerlijkheden van Lombeek en Strijtem.

Arthur Cosyn vulde de geschiedenis nog wat aan in 1921 (4). In 1753 was Santberghen (2 bunders, 12 roeden) eigendom van Marie van Werde, douarière van Pierre van Volden. Bij de verkoop aan de Jesuiten in 1605 was het volgens de Leenbrieven (register 142, Fo 335 Vo) beschreven als "*torre geheeten Santberghen, metten huysingen, vijvers, boomgaerdt, beemden enden winnenden landen* ».

Wauters schreef in 1855 dat het landgoed enkele jaren geleden verkocht was. "*La petite tour de Sandberch, ou, comme on la nomme aussi, le chateau des Jésuites, avec son pont – levis, son petit jardin, son étang, fut longtemps une guinguette renommée, appelée Tivoli ; on l'a meme transformée en 1840, en un vaste établissement du meme genre, qui a été un instant baptisé du nom pompeux de Jardin des Fées.*"

Arthur Cosyn schreef in 1904 ((5) dat Tivoli 25 à 30 jaar geleden afgebroken was. Wellicht steunde P. Van Nieuwenhuysen hierop om te stellen dat de afbraak van omstreeks 1880 / 85 dateerde. In zijn werk van 1921 corrigeerde Cosyn echter : "*le Tivoli est tombé sous le pic des démolisseurs à la fin du siècle dernier, lors de la modernisation du quartier avoisinant*". Bedoeld is allicht de industrialisering van de vlakke van Tours en Taxis.

Op een kaart uit 1734 (6) komt de benaming Tivoli nog niet voor, maar wel "*Jesuiten Goet*". Het wordt wel al vermeld in een werkje uit 1810 van G. de Wautier, « *Remarques curieuses sur la ville de Bruxelles* », evenals op de kadasterkaart van Laken uit 1811. De weg loopt op die kaart beneden het domein, en draagt geen naam. Op de kaart uit 1734 liep de weg ten noorden van het domein en heette toen Santberghstraete. Op de kaart van Cammaert, »Laeken vers 1850 « bij Cosyn (5), staat er wel al Tivolistraat. Cosyn vermeldt ook dat de Tivolistraat bij KB van 15 juli 1874 werd geklasseerd als weg van 3^e klas, maar voegt erbij dat dit gebeurd moet zijn naar aanleiding van een heraanleg, want dat de straat al langer bestond (7).

Pierre Van Nieuwenhuysen vond een eerste vermelding in 1734 op een kaart in het stadsarchief, maar van een andere hand en bijgevolg wetenschappelijk onbetrouwbaar. De volgende gedateerde vermelding als "*le Vauxhall ou Tivoli*" is van 1810.

Nochtans vond Roger Platton (8) dat er reeds in 1804 twee processen-verbaal van opmetingen door landmeters opgesteld werden, waarin Laken in drie secties werd opgedeeld : A. Keizerlijk kasteel Schoonenberg, B. Neizel (sic !), C. Tivoli. Dat de benaming Tivoli toen al voor een groot deel van Laken werd gebruikt, duidt er wel op dat ze al enkele jaren bekend geweest moet zijn in 1804.

Waarschijnlijk is de naam in de loop van de franse bezetting overgewaaid uit Parijs, waar volgens Van Nieuwenhuysen in 1796 een pleziertuin « *Jardin de Tivoli* » werd ingericht.

We vinden Tivoli ook terug in een reisbeschrijving uit 1814 door Anton Cramer (9) : "*Tivoli, eene herberg dicht aan Laken, even als Les Trois Fontaines een uur buiten Brussel, beteekenen niet veel, ofschoon de namen steeds de vreemdeling derwaarts lokken.*"

Uit hetzelfde jaar 1814 dateren ook de brusselse brieven van Henry Smithers (10) : "*Heel wat ondeugden die te Parijs tieren, vonden hier aanmoediging. De clubhuizen, waar vooral wordt gespeeld, worden druk bezocht. Zeer grote sommen geld worden af en toe verloren, met al de ruineuze gevolgen die daaraan vastzitten. Biljart is een zeer geliefd spel. In alle koffiehuisen is een belendend lokaal daartoe beschikbaar. Op zondagavond worden ze zeer druk bezocht. Muziek en dans zijn het geliefkoosde vermaak van de Belgen van alle klassen. In de zomeravonden worden dikwijls in de herbergen en de hovingen rond de steden Grands Bals gegeven. Toegangsprijs : een placquet of drie en een halve pennies. De kermis of het dorpsfeest wordt met evenveel geestdrift gehandhaafd als in de tijd van Teniers en Van Ostade.*"

Ieder cabaret in de buurt van de steden organiseert er herhaaldelijk. Dronkenschap lijkt geen overwegende ondeugd te zijn in de Nederlanden. Men ziet er minder gevallen dan in Engeland. De gelagzalen van de cabarets of herbergen zijn groter en zien er deftiger uit dan in Engeland."

Cornelis Vandervijver, een Amsterdammer, beschreef Brussel en omgeving in 1823 (11) : *"Geleidt naar een allerbekoorlijkst gehucht, le Petit Village geheeten, en naar het uitgestrekte, zeer fraaie en oude dorp Laken, welks inwoners sedert den jare 1475 met het burgerregt der stad Brussel zijn begunstigd. Het dorp is verfraaid door een menigte lusthoven, en vooral door dat, hetwelk de Koning en Koninklijke familie bewoont, bekend onder de naam van het Paleis Schoonenberg of het kasteel te Laken.*

Laken ligt in de nabijheid van Brussel, buiten de Lakense poort. Voor 6 francs gaat men met een fiacre van Brussel naar Laken en terug. De kerk die zeer oud is, verdient opmerking, ook het paleis des konings, dat nieuwsgierigen van binnen kunnen bezichtigen, in geval de Koning afwezig is.

Alzo ik geene neiging gevoel om fraaie kamers en prachtige meubelen te bezichtigen, zo heb ik mij vergenoegd met het uiterlijk van dit kasteel te beschouwen.

Men heeft te Laken, behalve het paleis Schoonenberg, nog zeer schone lusthuizen, waarop men soms kan wandelen. Van Laken naar Brussel terugkerende, neemt men eenen anderen weg langs Tivoli, waar men eene verversing kan krijgen. Dit togtje is zeer aangenaam en moet door de nieuwsgierige vreemdeling worden gedaan."

Tenslotte nog een citaat uit Samuel Johannes Van den Bergh in 1846 (12), na een uitvoerige beschrijving van de Allée Verte : *"Maar reeds genoeg van die laan : ik zou anders ligt gevaar lopen U door eene langere beschrijving van haar voor en tegen te tantaliseren. Ik zwijg dus ook van den aan het einde aanwezigen tuin Tivoli, die echter de naam dien hij draagt te schande maakt : ik moet nochtans bekennen dat ons een glas lambiek er overheerlijk smaakte."*

Roger Platton heeft de geschiedenis van Tivoli in de 19e eeuw vervolledigd aan de hand van de kadastrergegevens (13).

Rond 1830 was een baron van Volden de Lombeek eigenaar van het domein. In een akte van 23/12/1835 waren het echter Jean Joseph Vanden Eynde en zijn echtgenote Marie Anne Van Beneden, landbouwers te Lustin, die de *"métairie avec auberge nommée Tivoli"* verkochten aan Jean Baptiste Delacroix, handelaar te Brussel.

Op 4/6/1838 verkocht deze Delacroix samen met zijn echtgenote Marie Thérèse Raout het goed door aan een kolonel Joseph Hotton , echtgenoot Delatour.

De *"Jardin des Fées"* exploitatie moet geen groot succes geweest zijn, want op 30/6/1844 beveelt de rechtbank van Brussel de terugkeer van het goed naar de vorige eigenaar Delacroix.

Op 9/10/1860 wordt het domein verdeeld. De weduwe en de kinderen Delacroix verkopen aan Georges Lacambre, grondbezitter te Kuregem, een deel van Tivoli, waaronder het gebouw op het eiland dat dienst doet als restaurant, de balzaal en bijgebouwen, het kleine gebouw in torenvorm met tuin en vijver, alles groot 74a60.

De weduwe Delacroix en kinderen behouden een paviljoen en lusttuin, groot 90a40.

Beide eigendommen werden bij vonnis van de rechtbank van Brussel van 9/8/1877 overgedragen aan de gemeente Laken om de aanleg van de Tour-et-Taxislaan (de latere Havenlaan) en de Ribeaucourtstraat (de latere Claessensstraat) mogelijk te maken.

Pierre Van Nieuwenhuysen vond een vermelding in het stadsarchief uit 1879 :
" ... *l'immeuble connu sous le nom de Tivoli dont la commune a fait l'acquisition. Le Tivoli attirait à Laeken beaucoup de monde ... il serait désirable qu'il fut reloué.* "Toen bestond de Tivoli dus nog, maar was niet meer uitgebaat.

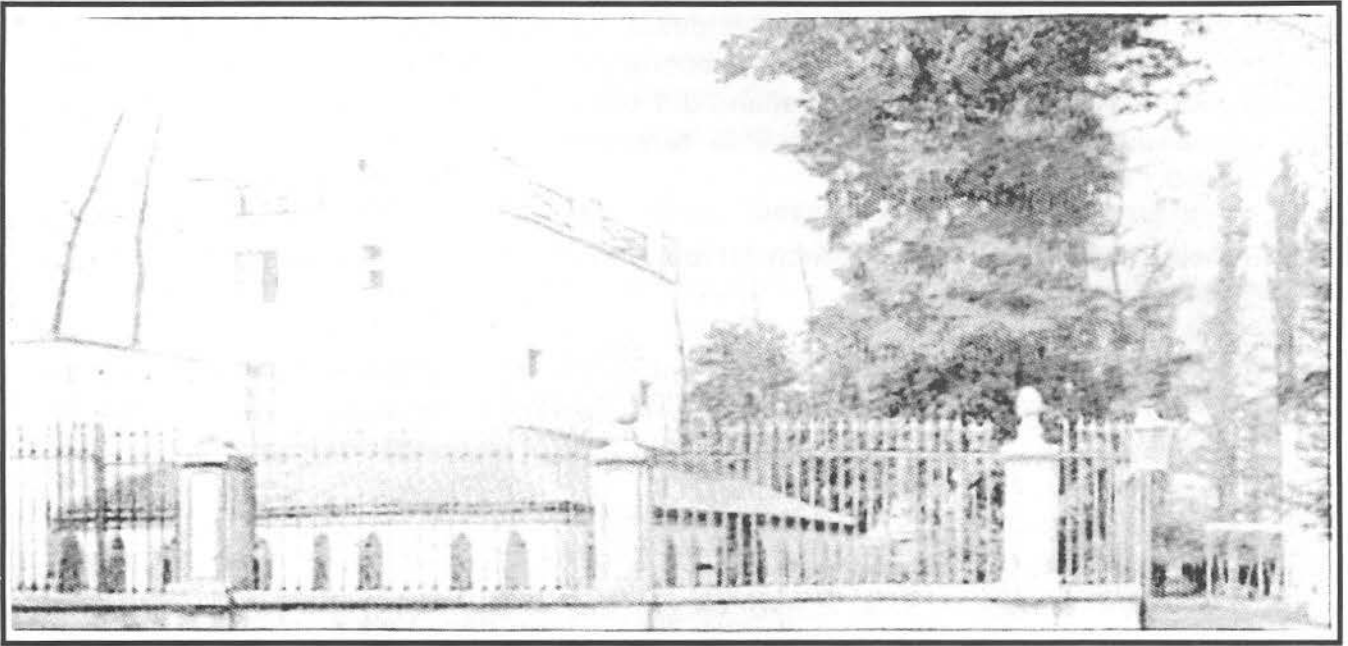
In 1888 is er sprake van de aanleg van een plein "*à l'emplacement actuel du Tivoli*". Platton vond inderdaad vermeldingen van afbraak in het kadaster in 1888.

Dat zal dus wel het eindpunt geweest zijn.

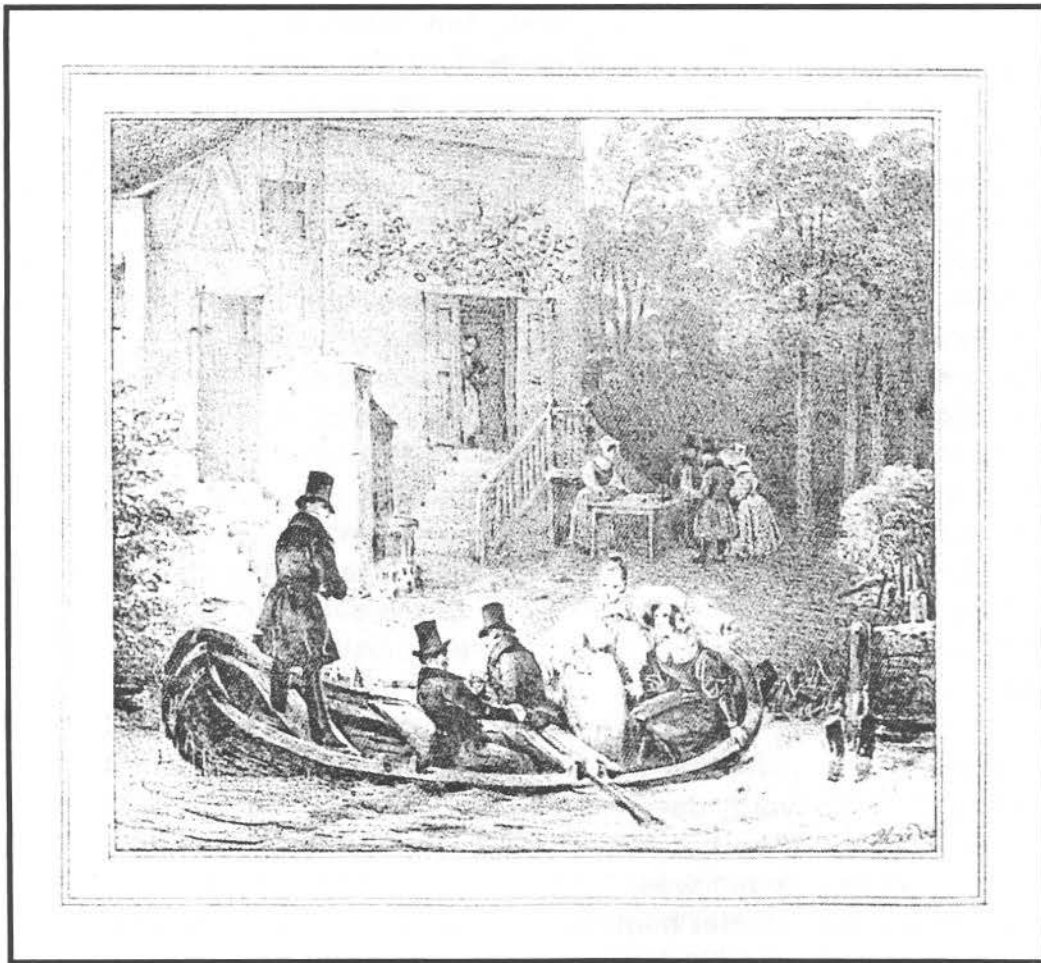
Cosyn haalde in 1904 herinneringen boven : "*Vous souvient – il du Tivoli, dont la tour blanche s'élevait dans les prairies de Tour – et – Taxis ? C'est dans ce castel seigneurial, devenu un cabaret rustique par les caprices du destin, que Madou croquait ses personnages « sous un berceau de verdure », comme il disait lui – même. Chaque dimanche, des fêtes populaires y étaient organisées. C'était un rendez-vous de la jeunesse, que des gondoles pavoisées ramenaient en ville. Après s'être réconfortés, les clients pouvaient faire un tour en canot, sur un bout d'étang qu'on avait laissé subsister à côté du castel.*"

Op de foto van omstreeks 1880 is dat niet te zien, wel op de gravure van Madou, die ook gepubliceerd werd in Louis Hymans, 'Bruxelles à travers les Ages' (14). Daar wordt ook een lang verhaal gegeven uit een werk 'Tablettes belges' uit 1825 (blz. 213 – 217) waarin beschreven wordt hoe het er in Tivoli aan toeging. Blijkbaar verbreedden alle sociale klassen er in gezamenlijk vermaak.

De gravure komt ook voor in een catalogus uit 1977 van de Koninklijke Bibliotheek (15). Er wordt daar wel verkeerdelijk vermeld dat het een afbeelding is van een roeitochtje op het kanaal van Willebroek en dat de uitspanning Tivoli op de oever ervan gelegen was. Tivoli grensde niet aan de vaart, er liep ook nog de Kleine Zenne tussen. Het boottochtje moet zich op de vijver afspelen.

LA GUINGUETTE "LE TIVOLI" VERS 1880
(ancien château de Santberghen)

Gravure uit, N. Walch, "Tentoonstellingscatalogus J.B. Madou",
Koninklijke Bibliotheek Albert I 1977

Wij menen Tivoli te kunnen herkennen op een porseleinkaart van het Hôtel de Russie, Longue Rue Neuve, Bruxelles, met een afbeelding van de "*campagne du propriétaire de l'Hotel*" te Laken. De publiciteitstekenaars van toen zullen er ook al wel een handje van weg gehad hebben de werkelijkheid wat fraaier en grootser voor te stellen....

Het toeval leverde ons nog een andere afbeelding op van Tivoli uit 1839, een tekening van baron de Wal de Baronville. Diens tekenalbum dat 200 pentekeningen bevatte, werd in 1975 door het antiquariaat Van Look als losse tekeningen verkocht.

De sectie Verzamelingen van de Nationale Bank van België kocht er 10 tekeningen van, die gepubliceerd werden in een uitvoerig artikel van P. Cnops in het tijdschrift voor het personeel (16).

De tekening was in het album ondertiteld "*Tivoli guinguette près de Laeken, 1839*".

Men ziet er op de achtergrond links ook de toren van het Hof te Drootbeek, thans geïncorporeerd in het Ursulinenklooster.

Een laatste maar tevens de oudste afbeelding tenslotte, vinden we op een schilderij uit 1601 (of 1607), nog wel in het Monasterium de las Descalzas Reales in Madrid, toegeschreven aan Jan Van der Beken, dat de reis van Keizerin Maria III 1599 van Praag naar Madrid voorstelt. (17)

Het schilderij wordt op een eigenaardige manier in twee gedeeld door de vaart die er midden door loopt. Daarachter, op de achtergrond, een panorama van Brussel.

Op de voorgrond de stoet van het vorstelijk gezelschap, en tussen hen en de vaart een panoramisch zicht op Laken, met links de kerk en rechts de toren van Santberg in zijn vijver. (18)

De grote harmonie van Brussel, opgericht in 1811, eerste statuten van 2 juni 1813, trad in augustus 1813 voor de eerste keer in Tivoli op. Zij zou er regelmatig op bals spelen, zeker nadat ze in 1822 haar lokaal in de Champs-Élysées aan de Lakense Poort gevestigd had.

Tivoli zou nog om een andere muzikale reden in de schijnwerpers van de belangstelling komen te staan. Het was in 1840, met de rokamboleske geschiedenis van "*la conspiration des paniers percés*" (19), de samenzwering van de leeghoofden.

Een onwaarschijnlijk stel ongeregeld was van plan een revolutie te ontketenen in Brussel, en was erin geslaagd in Antwerpen een paar kanonnen te kopen. Volgens een onvoorzichtige uitspraak van één van hen zouden die in Brussel "*jouer bientôt de la clarinette*". De kanonnen werden met de trein van Antwerpen naar Brussel vervoerd, in het station afgehaald en op een stootkar geladen.

HÔTEL DE RUSSIE.
Longue rue Neuve,
BRUXELLES.

**RUSSIAN
HOTEL.**

FACADE EXTERIEURE.

FACADE INTERIEURE.

CAMPAGNE DU PROPRIETAIRE DE L'HOTEL.

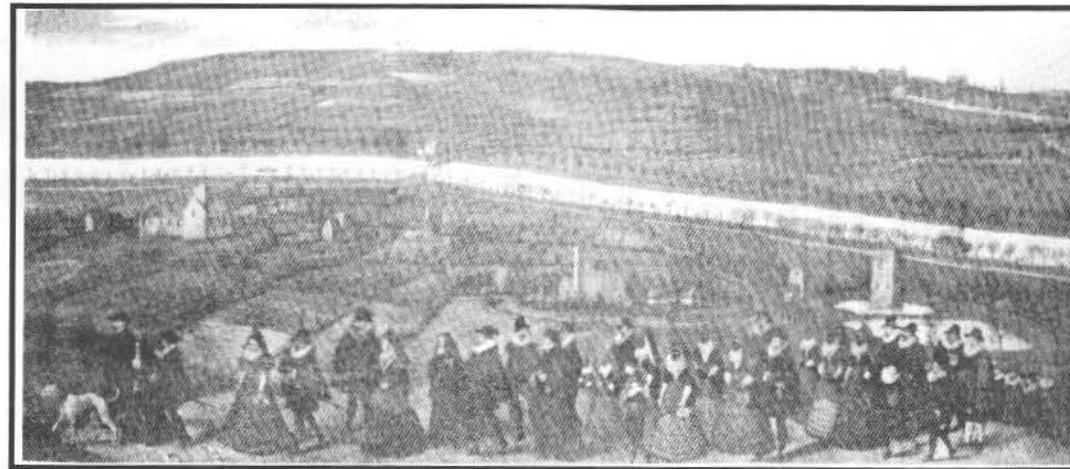
Mr les Voyageurs peuvent se promener dans cette belle campagne, située à Laeken (une
belles Promenades des environs de Bruxelles) Des Equipages élégants et des Chevaux de
sont continuellement à la disposition de Mr les Voyageurs.

Equipages.
Table d'Hôte à 5 heures.

**RUSSISCHER
HOTEL.**

Bains.
Ecurie & Remise.

Porceleinkaart uit : G. Renoy "25 jaar porceleinkaarten 1840 - 1865" Uitg. Gemeentekrediet 1979

Schilderij door Jan Van den Beken uit :
Tentoonstellingscatalogus Europalia 1985 "Luister van Spanje (c 93)

Dan begon een zwerftocht van meer dan 48 uur door de stad. De samenzweeiders werden uit het lokaal gegooid waar ze eerst van plan waren geweest de kanonnen te verbergen, en daarna uit andere plaatsen waar ze dit eveneens probeerden.

Ze waren al buiten de Lakensepoort, bij de rijtuigmaker Tilmont, waar ze weer bot vingen. Toen dacht één van hen, een zekere Crehen, aan zijn moeder, een weduwe die de concubine was van een fransman, een gewezen artillerieluitenant van de Garde, Delaroque de Beaumont. Deze was in zekere zin een slachtoffer van de septemberrevolutie van 1830.

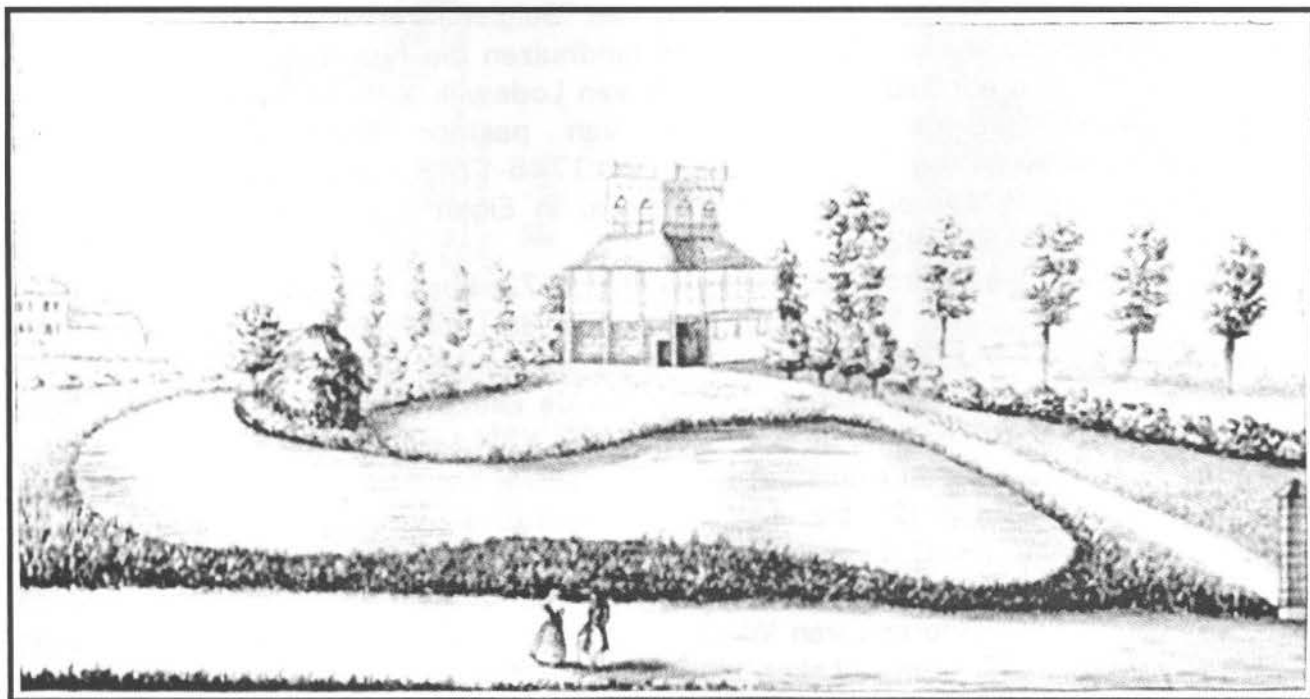
Hij had in 1827 in Brussel een vuurwerkatelier opgericht, en had het materiaal geleverd voor het grote vuurwerk dat in augustus 1830 zou afgestoken worden. Maar zijn materiaal was vernield door de opstandelingen en hijzelf gewond.

Sindsdien exploiteerde hij, samen met en op naam van zijn maîtresse, de Tivoli. Het is daar dat Crehen de kanonnen ging verbergen, onder het orkestpodium. Een aangewezen plaats voor instrumenten "*à jouer bientôt de la clarinette*". De samenzwering werd opgerold, de kanonnen weggehaald uit Tivoli en later als bewijsstukken opgesteld tijdens het assisenproces in het oude justitiepaleis.

Of de ganse affaire voor de reputatie van Tivoli een goede zaak was, laten wij in het midden...

- (1) Zie hierover P. Van Nieuwenhuysen in LACA, jg. 3, nr.1, september 1991 : Toponymische Bijdrage, "in de 19^e eeuw wilde Brussel een "klein Parijs" worden en beoogde Laken de titel van "Belgisch Versailles". Versailles, Marly, Meudon waren landhuizen die hun benaming kregen van verfranste edellieden in de periode van Lodewijk XIV. Ze worden ondermeer vermeld in de aantekeningen van pastoor Koeckebeeck over de kantonnementen te Heembeek in 1745-1748, gepubliceerd door Jan Verbesselt, Uit oude memorieboeken, in Eigen Schoon en De Brabander, 1936, blz 186-193.
- (2) Histoire des Environs de Bruxelles, ed. 1972, boek 6 A, blz. 153, 159, 161.
- (3) Louis Galesloot, "L'ancienne Heptarchie de Laeken Notre - Dame", 1878, gaf na A. Wauters een chronologische lijst van de heren van Laken.
- (4) A. Cosyn, Les Anciennes Seigneuries de Laeken, in Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles, Tome XXX, fasc. 1, 1921, blz. 62.
- (5) A. Cosyn, Laeken Ancien et Moderne, 1904, blz. 18.
- (6) Gepubliceerd in (2), blz. 158 : carte figurative d'une ferme dite Het Hof te Drootbeke, par C. Everaert.
- (7) Voor de lotgevallen van de rest van het domein van Drootbeek, zie de aangehaalde werken van Wauters en Cosyn, en ook E. Christiaens, 'Haast 250 jaar Ursulinen te Laken', in LACA, jg. 2, nr. 2, december 1990.
- (8) Le Heysel d'hier à aujourd'hui, 1978, blz 21.
- (9) Anton Cramer, "Mijne Herinneringen uit Duitschland en Brabant gedurende den jare 1814", Amsterdam, J. C. Van Kesteren, 1821, in : Lode Baekelmans, Onze voorouders in den Hollandsen Spiegel. Een bloemlezing uit reisbeschrijvingen van 1878 tot 1846, Antwerpen, 1942, blz. 62.

- (10) Henry Smithers, "Observations made during a residence in Brussels and several tours through the Netherlands ...", Brussels, 1816, in: Dr. M. Cordemans, De Brusselse brieven van Henry Smithers uit de tijd der honderd dagen, Eigen Schoon en De Brabander, 1968, blz. 158 - 164, 226 - 235.
- (11) Cornelis Vandervijver, "Wandelingen in en om Brussel, benevens een uitstapje naar Gent en Brugge in den jare 1823", Amsterdam, J. C. Van Kesteren, 1823, in: Jan Verbesselt, Een Amsterdammer op bezoek te Brussel en omgeving in 1823, Eigen Schoon en De Brabander, 1995, blz. 181 - 192.
- (12) Samuel Johannes Van den Berghe, Reisindrukken, Herinneringen, Ontmoetingen, enz., op een Uitstappen naar België in 1846, in het onder (9) aangehaalde werk van Lode Baekelmans, blz 122.
- (13) Laeken. Het Nekkersdal, la Vallée des Nutons (Quartier Drootbeek), 1990, blz 23-25.
- (14) Tome II, 1884, blz 216 ev
- (15) J. B. Madou, lithograaf; Tentoonstellingscatalogus door Nicole Walch, Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1977, blz. 39, nr. 56 en afbeelding.
- (16) Het tekenalbum van Baron S. de Wal de Baronville, in Tijdschrift door en voor de Nationale Bank van België, oktober 1975, blz 2-25.
- (17) Tentoongesteld op Europalia 1985 Luister van Spanje - catalogus C 93.
- (18) Het werk werd geanalyseerd door Robert Van den Haute, in Ma toile a son secret, mon cadre son mystère, Le Folklore Brabançon, december 1988.
- (19) Carlo Bronne, La Conspiration des Paniers Percés, Brussel, 1959, blz. 97 - 98.

Pentekening van baron de Wal de Baronville - Tivoli 1839
uit : "*Tijdschrift door en voor de Nationale Bank van België*" - 1975

POST -SCRIPTUM : Deze anekdote over de "*conspiration des paniers percés*" was de verre aanleiding die er mij toe gebracht heeft wat gegevens over Tivoli te verzamelen en op papier te zetten. In de familie-overlevering was er geen enkele herinnering aan Tivoli bewaard.

Groot was dan ook mijn verbazing, toen enkele weken nadat dit artikel beëindigd was, J. Michel van der Elst, genealoog die al jaren met de stamboom van de familie bezig is, mij de resultaten van zijn recente opzoekingen kwam mededelen, en mij ondermeer fotokopieën bezorgde (waarvoor dank) van de volledige geboorteakte van mijn over-over-grootvader Philippe van der Elst (de latere burgemeester van Neder-Over-Heembeek), geboren op 8 april 1831, ten huize van zijn vader Corneil van der Elst, "*cabaretier, en sa maison dite Tivoli au hameau de Drootbeek à Laeken*".

Cornelius van der Elst (°Laken 12 oktober 1800 - + Neder-Over-Heembeek 7 augustus 1858), was volgens zijn huwelijksakte op 21 juli 1830 te Laken in het huwelijk getreden met Elisabeth Bruylants, herbergierster, wonende te Laken, weduwe van Libertus van Roelen. Misschien baatte zij al de Tivoli uit.

In elk geval, lang is hij er niet gebleven, want zijn tweede zoon, Peter Jan, werd in 1833 al geboren in Neder-Over-Heembeek, in "*De Liefde*".

Over deze eveneens befaamde "*guinguette*" aan de oever van de vaart, waarover veel meer herinneringen en documenten in de familiearchieven bewaard zijn hopen wij een latere bijdrage te kunnen leveren.

W. van der Elst

Le 18e Avril 1830
à huit heures du matin Pardevant nous François
Joseph Simon Notaire Officier de l'Etat Civil de la
Commune de Laeken.

Est comparu Corneil Van der Elst, Cabaretier, âgé
de trente deux ans et domicilié à Laeken.

Lequel nous a présenté un enfant de sexe masculin
né hier le 18e Avril à quatre heures du matin au Ca-
poteau dite Tivoli au hameau de Drootbeek à Laeken
lequel enfant est Elisabeth Bruylants, son Epouse,
née le 18e Avril 1808 à son domicile de Laeken de laquelle
le défunt voudrait donner le prénom de Philippe.

En présence et déclaration faite en présence
de Philippe Van der Elst, Cultivateur, âgé de trente
trois ans et domicilié à Laeken et de Antoine
Van Calster, Notaire, âgé de soixante deux ans, demeurant
aussi à Laeken.

Lecture faite sur lequel ont été déposés et promulgués
les noms ont été lus et savoir sera, le Notaire a Signé
son nom.

B. Van Calster

TWEE ROMEINSE VILLA'S OPGEBORGEN ONDER DE LAKENSE GROND

1. In het tienjarig bestaan van ons tijdschrift werden slechts enkele lijnen aan de Romeinse tijd in Laken besteed. Doel van onderhavig artikel is te compileren wat over de Lakens-Romeinse periode tot nu toe in de literatuur geschreven is. Ook of er nu nog herinneringen zichtbaar zijn. Eveneens wat de Romeinse periode voor dit gebied betekende. Aan archeologisch onderzoek werd niet gedaan. We stellen vast dat tot op vandaag - na 1800 jaar - de *Romeinsesteenweg*, de *Romeinse-oprit*, de *Gallische-oprit* en de *Korte of Kleine Romeinsesteenweg*, (thans De Wandstraat en Paul Jansonstraat) hun Romeinse tracé hebben bewaard. Voor het overige blijken bij onderzoek in Laken geen zichtbare overblijfselen meer te bestaan.
2. **De Romeinse verovering en de betekenis voor ons land**
Tussen 58 en 51 v. Chr. ondernamen de Romeinen de verovering van het noordelijke gedeelte van Gallië tot aan de Rijn oevers. Oorzaken daartoe waren het verlangen van de Romeinse geldadel om gronden te verwerven, de onderlinge verdeeldheid der Galliërs en de persoonlijke politiek van Julius Caesar (fig 1). De Gallische nederlaag leidde tot een Romeinse verovering, die vijfhonderd jaar zou duren. De Belgische geschiedenis werd er diepgaand door beïnvloed. De Kelten (Galliërs) namen de Romeinse beschavingsaspecten over (Galloromanisering) zoals techniek, landbouw, veeteelt, handel, steden, leger, taal, kunst, godsdienst, administratie, verkeerswegen en huizenbouw. Anderzijds zal de Keltische cultuur in Europa verloren gaan en slechts blijven voortbestaan in Bretagne, Wales, Ierland, Schotland.
3. **De Romeinse baan en Laken**
Al in de prehistorische tijd hadden er hier minimale handelsbetrekkingen met andere gebieden bestaan.

Maar de aanleg na 50 n. Chr. van zeer sterk aangelegde steenwegen, - drie tot zeven meter breedte bij soms 70cm dikte - doorheen het Romeinse rijk, vergemakkelijkte de contacten. Stilaan doorsneden hoofd- en zijwegen ons landschap. Aldus was een echte levensader, de weg vanuit Boulogne aan de Noordfranse kust naar Keulen via Bavay en Tongeren. Vanuit Bavay, het kruispunt van zeven wegen (fig 2) liep een zijweg, *diverticulum*, naar Asse-Elewijt (Z.v.Mechelen) -Tongeren, een soort by-pass. De opgravingen in Asse (1951) van een baan bevestigden die stevigheid (Scheltens).

Volgen we M.E.Mariën : "*In het Noorden (van een vierhoek van secundaire wegen in de Brusselse regio) had men de weg die de vici (=nederzettingen) Asse en Elewijt verbond; misschien bestond er ook een tweede - zij het dan een minder rechtstreekse - verbindingsmogelijkheid naar het Zuiden en die de grens volgde van de huidige gemeenten van Strombeek-Bever en Neder-Over-Heembeek, van Laken en Wemmel, van Zellik en Relegem*". - Deze grenslijn is in de 9e eeuw ontstaan tijdens het vastleggen der parochie -en dorpsgrenzen (Verbesselt).

De Heizelpaleizen en Verregat tot de Tentoonstellingslaan liggen dus op het grondgebied van Laken en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest; terwijl de huizen aan de overzijde in Wemmel en Strombeek gelegen zijn in het Vlaamse Gewest.

De gemeentegrenslijn loopt middendoor de steenweg. In een artikel in Brussel : Deze Week van 24-mei jl. vertelt M.Bellon hoe halve zebrapaden over de Romeinsesteenweg geveerd zijn, omdat "*niet elke grensgemeente even nauwkeurig op de strepen van zijn zebrapaden staat*". Genoemde steenweg kruist de Jetse Tentoonstellingslaan en loopt door, richting V.U.B.-Ziekenhuis (Dikke Beuklaan). Maar aan de Brandweerkazerne gaat die over in de landweg Schapenbaan, wordt doorkruist door de Ring, leidt onder dezelfde naam naar Zellik, dwars de N9 en wordt de *Romeinse baan* richting Asse. In de andere richting loopt de steenweg door naar de Mutsaard en verder naar Koningslo, richting Zenne. Ten Noorden ervan ligt de motte of heuvel van Borgh. Over een lengte van 7km zijn de naam *Romeinsesteenweg* en het tracé blijven bestaan. Een aftakking liep vanaf de Mutsaard en Neder-Over-Heembeek naar het Zennedal : de Schapenweg (Van Nieuwenhuysen). Jan Verbesselt onderscheidt in het latere Laken twee Romeinse zijwegen (fig.7a, brede zwarte streep): weg (3a) is volgens hem voor de latere Lakense dorpsvorming de belangrijkste. Het embryo van Laken ligt in de Romeinse bezettingstijd.

De steenweg werd bewust boven de vroegere overstromingsgebieden van het Zennegebied aangelegd en lag in feite op het plateau van Brussel op de heuvelkam ZW-NO richting met een gemiddelde hoogte van 70m die aan Verregat en de Dikke Beuk een hoogte bereikt van 80m en aan de Mutsaard, 70m. In Brussegem kan men nu nog op een 77 m hoge parallelle weg, genoemd Romeinse Heerbaan, van een uitzicht over Brussel genieten.

De Romeinse steenweg mag, vanwege zijn oude ontworpen richting, beschouwd worden als een landelijk *monument*. De meest afgelegen gehuchten en villa's kwamen eertijds langs zulke zijwegen meer en meer in aanraking met de Romeinse beschaving. Wegens de aanwezigheid van Romeinse legioenen aan de Rijn grens met Germanië drong de invloed hier sterker door. Deze legioenen vereisten aanvoer van levensnoodzakelijke goederen. Ook brachten zij de vestiging van ambtenaren mee, rijkelijk betaald met Gallische grond. De baan uit Keulen naar Tongeren - Elewijn -Asse én de Rijn-Schelde-Zennewaterroute waren de gebruikte reiswegen.

4. De bewoning in Laken

De *villa* was een stenen gebouw en een landbouwbedrijf. Weliswaar waren in België vele opgravingen gedaan om de rechtstreekse resten van een villa terug te vinden. Maar vele opgravingen zijn stilgelegd, toegedekt en verzwegen. Zo verging het eveneens in Laken met twee gevonden villa's.

Waar lagen deze villa's? Daarover bestaat nogal wat literatuur. Het dal van de Molenbeek, werd nabij de samenvloeiing met de Zenne, omringd met beboste hellingen. Op de plaatsen, waar de villa's stonden (bv in het Laarbeekbos te Jette - Ganshoren gevonden in 1968-71), moeten zeker de betere landbouwmethodes der Romeinen ingevoerd zijn zodat nieuwe gewassen, fruitsoorten en graan naar de Rijnse legioenen konden uitgevoerd worden. De teelten ervan gebeurden met behulp van landarbeiders die in lemen hutten woonden. Van deze hutten werden geen sporen in Laken gevonden. De villa's waren weggestoken te midden van bossen.

5. Romeinse resten in Laken

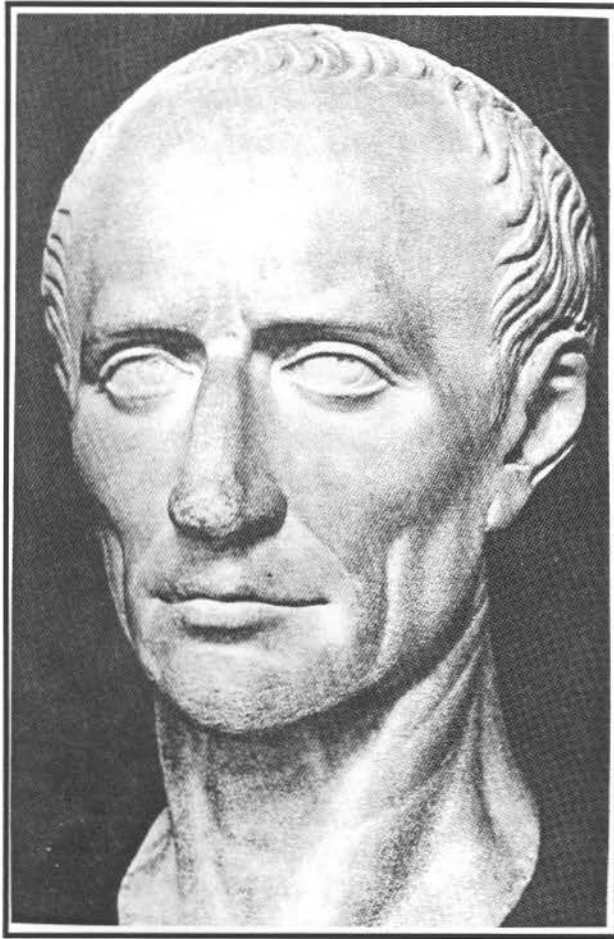
Bij het ploegen of bij de aanleg van een nieuwe weg of bij de bouw van een gebouw werden toevallig muurresten of aardewerkscherven gevonden. Tot omstreeks 1850 waren er in de omgeving van Brussel nog weinig oudheidkundige opgravingen gedaan, stelde Louis Galeslout (*). Tijdens zijn eerste opgravingen verricht in 1848 werden merkwaardige zaken gevonden in Laken en door hem beschreven in tijdschriften. Enkele vondsten bleven bewaard in het Museum van het Jubelpark, "*que j'ai offert au Musée royal d'Antiquités*". Arthur Cosyn verwerkte de gegevens in zijn boek "*Laeken, ancien et moderne*", 1904. Ook dr. R. De Maeyer behandelde het onderwerp in zijn lijvig boek over "*De Romeinse villa's in België, een archeologische studie*", 1937. Vervolgens Jan Verbesselt in "*Het Parochiewezen*"...dl IV., 1965. Geen andere naam dan Galeslout ontmoetten we als archeoloog werkzaam bij opgravingen in Laken. We mogen dan stellen dat met Galeslout het onderzoek honderd jaar geleden naar het Romeinse verleden in Laken was begonnen en afgesloten. De vierentwintigjarige Galeslout had al in 1845 de sporen van een kamp op *Borgstad in Asse* ontdekt : "*bij het lezen van het relaas van Galeslout vraagt men zich toch af of het om een echte opgraving ging dan wel om een vluchtig terreinonderzoek* (A.Wankenne, in : *Asse, waar de Romeinen thuis waren, 1978*)".

Met de huidige technieken en systematiek zou misschien in Laken méér te ontdekken geweest zijn. Terloops merken we op dat de merkwaardige studie van prof. M.E. Mariën over de Romeinse overblijfselen te Brussel en omgeving verscheen in 1957. Tussen die datum en de tentoonstelling te Jette, *Brussel voor 400, in 1978*, zegge twintig jaar, werden nog een achttal *villavondsten* rond Brussel gedaan. Een groot aandeel daarbij hebben plaatselijke geschiedkundige kringen gehad, ook privépersonen en in één geval het gemeentebestuur van Asse.

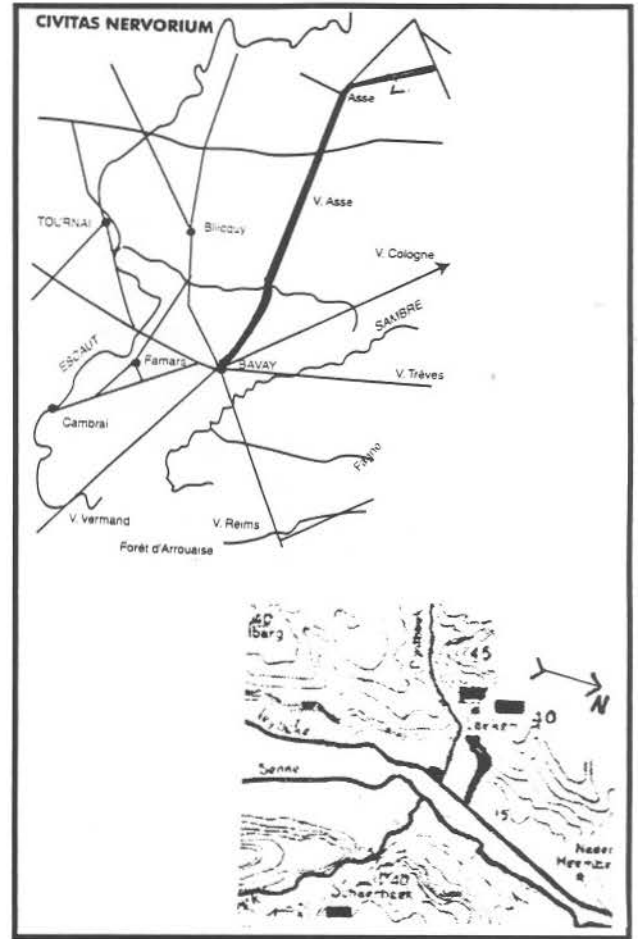
We overlopen nu de vondsten zoals L. Galeslout die eigenhandig beschrijft in 1856 en 1859 met zijn commentaren.

Hij vindt overblijfselen in Nekkersdal, het dal van de **Drootbeek**. Deze vloeit nu ondergronds via de Drootbeekstraat naar de kleine Zenne. Er lagen resten van dakpannen. Hij voegt er als commentaar bij dat pannen dikwijls nabij de stad Brussel op een kwart mijl afstand in de weiden worden gevonden. Langs de boorden van de hogervermelde **Molenbeek**, die verscheidene watermolens in werking bracht, heeft hij veel overblijfselen gevonden van Romeinse bewoning vooral aan de Valmolen nabij het oud kasteel Ter Plast (fig.3) en agrarische grenslijnen als heggen en hagen. Hier zijn gevonden: gebroken dakpannen en één fragment van een molensteen (*d'un moulin á bras*), vanuit de Rijnboorden of uit de provincie Namen.

Hij ontdekt een villa aan het einde van de Sint-Annadreef, op de oostelijke helling van kasteel Stuyvenberg vlakbij de Sint-Annabron (fig.4). De tweede vindt Galeslout op de zg. **Alsberg** (fig.5), aan het begin van de oude steenweg naar Mechelen (fig.6), rechtover de Japanse Toren aan de huidige Van Praetlaan, langs het landgoed van M. Daumerie. - De villa van de **Sint-Annabron** vindt hij gelijkend op Pompeji (hij was daar geweest). De muren versierd met mooie kleuren, waarbij vooral de rode kleur in een kamer met erop nog vernis of, zegt hij, was (cire) of vernis gemaakt met was.

1. Julius Caesar, marmer

2. Kruispunt van Bavay
Weg Bavay-Asse-Laken
4. Site 2 villa's Laken

3. Valmolen op de Molenbeek

5. Boerderij nabij Alsberg

6. De oude weg naar
Mechelen

Hij verbaast zich over het excellente materiaal dat zo goed bewaard bleef in de vochtige grond en ook over de levendigheid der kleuren. De vloeren van de kamers zijn goed bewaard : een dikke laag cement met baksteen in stukjes gekapt gemengd met kalk. Het lijkt op mozaïek (*smalto* in Italië), zoals ik ook kon vaststellen in het Jubelpark. In de cementlaag der muurwanden was glas verwerkt, zodat de muren 'schitterden' bij zonlicht. Het huis bezit geen badinstallatie, maar is gewoon wat méér versierd dan elders. Hij deed pogingen om verder te exploreren, "*mais j'échouai complètement dans mes tentatives*". Hij vindt nog fragmenten van bakstenen, dakpannen, resten van geschilderd pleisterwerk van de wanden der belangrijkste vertrekken en van vloeren, dit alles besmeurd met aarde, maar met een natte spons kan hij de mooiste kleuren ontwaren, al geeft hij toe dat de blootstelling aan het daglicht na al die eeuwen, toch bij sommigen de kleurintensiteit van rood, roze, geel, blauw, groen, zwart doet verminderen, ook van de rode verticale banden. Hij schat de villa 1 ha groot. Jan Verbesselt zag de villa van de Sint-Annabron openliggen juist voor de werken, ter gelegenheid van de Expo'58, aanvingen.

Zoals reeds gemeld, lag er een villa nabij de Japanse Toren. Jan Verbesselt wist er ook van af, zo o.m. van een beeldje dat echter, voor hij het kon identificeren, was verdwenen (info W.Vander Elst). Over de "Japanse Toren-villa", die waarschijnlijk tussen 1848 en 1856 is ontdekt, weet Galesloot in 1856 het volgende te vertellen. Hier kan hij meerdere malen gaan onderzoeken, wat niet kon aan de Sint-Annabron. Hier werden dezelfde materialen gebruikt. De funderingen liggen op 50cm diepte. Een dakpan meet 45 cm in de lengte en 20 cm in de breedte en weegt 12 livres (5,8kgr). Ook hier werden schilderingen gevonden, waarvan hij vele stalen heeft meegenomen om te bestuderen. Hij stelt veel variatie in de ornamenten vast. Op de buitenmuren ligt een rode cementlaag. Hij verbaast zich over de sterkte van de bouw. Hij vond er veel fragmenten van vaatwerk in gebakken aarde, alles fris van kleur versierd met guirlandes van klimop en een soort Bacchusfiguur, zoals ik ook "in levende lijve" kon bewonderen. Hij meent ook de naam van een pottenmaker te herkennen. In de aarde, die hij liet weggraven op de plaats van de constructies en waar het onderzoek zéér delicaat verliep, (dixit Galesloot) vindt hij nog een klein, koperen lepeltje bedekt met zilver. Ook hier werden géén muntstukken gevonden, waaruit Galesloot afleidt, dat de laatste bewoners al hun geld meenamen toen ze de villa moesten verlaten. Toch, gaat hij verder, werd één muntstuk gevonden in de tuin van de pastoor nabij de O.L.V-kerk en één in de tuin van een landhuis in de Sint-Annadreef. Verschillende skeletten van beide geslachten vindt hij in de villa terug en ook oesterschelpen. Rond 1850 waren de grenzen van de villa nog te zien. Hij ontdekt er ook, wat hij noemt een *amulette*. Ik kon dit ook zien in het Jubelpark, maar daar wordt toch ontkend dat het om een talisman zou gaan. Het gebruikte materiaal is dit van de witachtige vazen uit de Romeinse tijd. Ook, zowel in Elewijt als in Laken, vindt hij vijf gelijkzijdige driehoeken met vingerafdruk in de leem. Ook nog een klein masker in gebakken aarde.

Zonder dat Galesloot preciseert om welke van de twee villa's het gaat, vertelt hij in 1856 dat de landbouwer of de kweker bovenop de antieke onderbouwen de grondkwaliteit aan het verbeteren is voor de cultuur van gewassen tot het beantwoordt aan zijn wensen... en dat daar een schat aan gegevens ligt waaronder 25 á 30 stukken cement, waarvan de grootste 15 cm lang en 10cm breed is. Tot hier het bijna ongelooflijke verhaal van Galesloot.

Deze villa's lagen dichtbij de huidige Romeinse steenweg, de oost-noordroute en de waterweg Zenne-Schelde- Rijn (fig.7). Waarschijnlijk was de aanwezigheid van een bron en een baan nog belangrijker dan de Zenne om een villa in te planten (R.De Maeyer).

Een landbouwbedrijf kon 50 á 100ha groot zijn. Het hoofdgebouw op het vierkante erf bedroeg rond 1,5ha met een gevel van 20 á 40m breed bij 10 á 20m diep. Omringd door oprijlaan, waterput of bron, ovens, stallen en schuren, meestal gelegen op de zuidelijke helling met de voorgevel naar de zon gericht. De opgravingen te Laken, zo vervolgt De Maeyer, waren bijzonder belangrijk voor de kennis der wandschilderingen. Het zijn figuren en ornamenten als bladeren, bloemen, ranken en voluten, die op de pleisterbrokken zijn teruggevonden. Deze wijzen erop dat zij dateren van rond 175 - 225 n.Chr., genoemd na-Pompejaanse wandschilderingen van Ostia : de brokken komen van een lichtgekleurde wand verdeeld in licht gekleurde panelen omrand door één of tweekleurige, brede banden. De rode kleur is aanwezig, maar ietwat minder schitterend dan het Pompejaans rood; de kleuren wit, groen, geel en bruin zijn teruggevonden. De jaartallen komen overeen met de bloeiperiode van de stad Keulen.

De Maeyer meldt dat ook een stuk mozaïekvloer ontdekt werd gemaakt van stukgeslagen marmer- en baksteentjes in verschillende kleuren (zie hoger).

L. Galesloot stelde geen onderzoek in naar het gebruikte bouw materiaal. R. De Maeyer stelt dat dit meestal baksteen was voor de dakpannen, gewone steen, marmer en hout. In het metselwerk van gebouwresten in de villa van Anderlecht vond men kalksteen van Ecaussines of Ligny en *harde kiezel-zandsteen (grès) van Laken*. Deze *grès* is ook gevonden in de villa van Monceau-sur-Sambre. Men weet dat naast de reeds genoemde belangrijke wegen, plaatselijke diverticula de villa's onderling verbonden: oa. : Monceau s/S, Trazegnies, Pont-à-Celles, Buzet, Nijvel, Buizingen, Anderlecht, naar Laken (R. De Maeyer). De uitvoer van de Lakense *grès*-steen gebeurde langs genoemde weg met zware vierwielenwagens, getrokken door ossen tegen 5km per uur. Door de steenwinning ontstonden *steenpoelen* (als poelen kwantitatief toe te voegen aan de natuurlijk gevormde "water"poelen in Laken). De steenpoelen lagen aan de Kattenbergen in het huidig Heizelpark. Dus was in Laken naast landbouw en veeteelt, ook steennijverheid aanwezig. De Lakense villa's maken deel uit van een dertigtal, dat boven de taalgrens in het Vlaamse landsgedeelte werd gevonden.

Daartegenover zijn er honderden Romeinse gebouwen opgegraven in het Waalse landsgedeelte. Juist dit kwantitatieve verschil verklaart het ontstaan van de taalgrens (J. Dhondt). Alle kennis over Romeinse villa's is door oude documenten of door het archeologische onderzoek ondersteund.

In Laken zijn geen munten, noch gemerkte keramiek of wat ook gevonden, zegt De Maeyer in tegenspraak met wat Galesloot beweert. Het dateren der wandschilderingen wordt dus afgeleid uit de kennis verworven over Anderlecht en Asse. Men weet dat het dagelijkse Romeinse leven, begonnen rond 175, hier ophield te bestaan wegens de groeiende onveiligheid. Want, inderdaad omstreeks 250 was de insijpeling van Germanen, als bondgenoten in het Romeinse Rijk aanvaard, stilaan op gang gekomen.

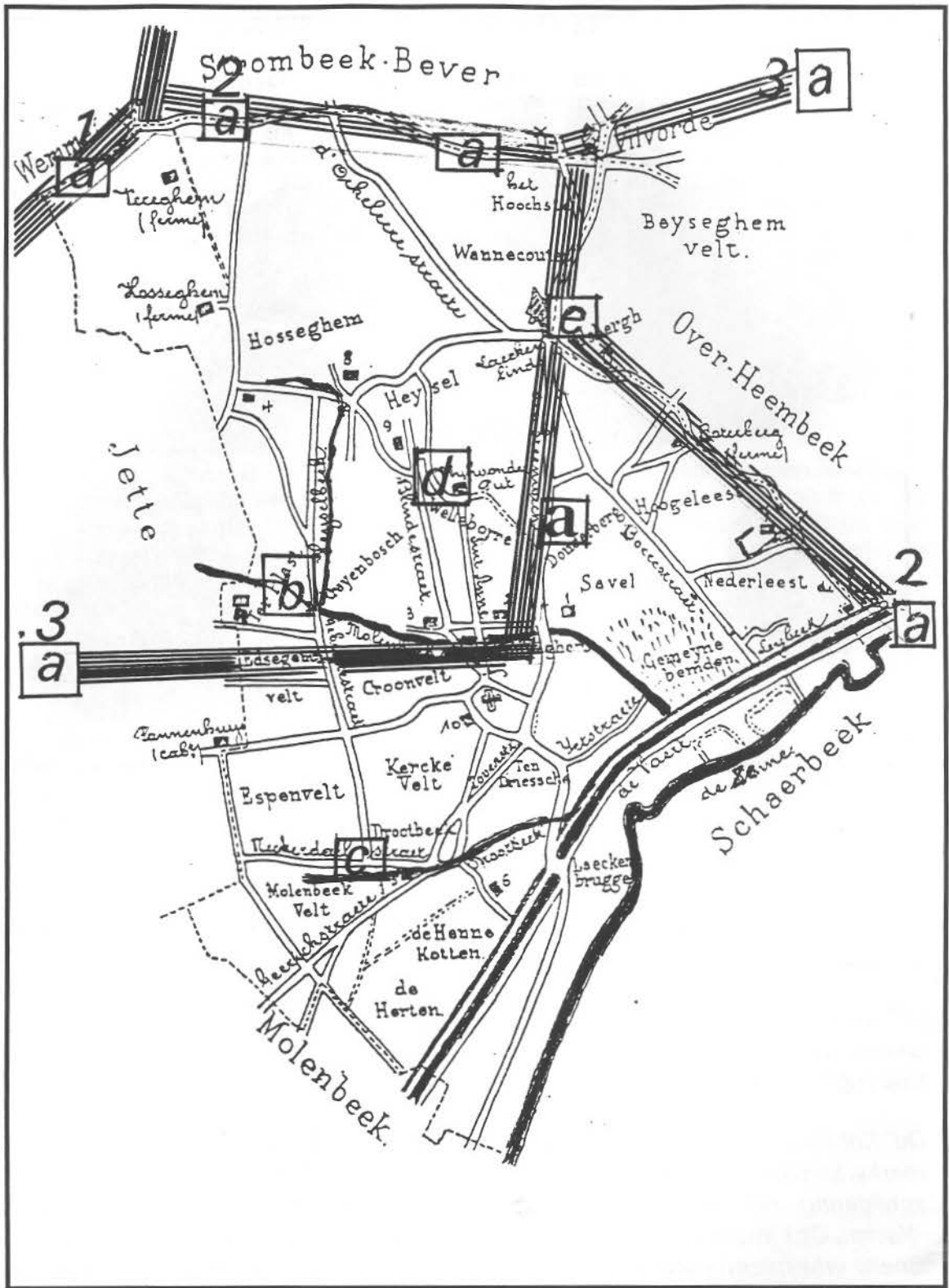
6. Besluit

1. De beide villa's waren centra van agrarisch leven in een periode van economische welvaart. Gelet op het gewicht van een dakpan, waren de villa's duurzaam en stevig gebouwd met binnendecoratie.
2. De Romeinse aanwezigheid bracht hier tijdelijk, tussen 175 en 250 een economische bloei mee met technische en intellectuele vooruitgang. De Germaans-Frankische kolonisten hebben deze Keltisch-Romeinse woonkernen overgenomen. Omstreeks 800 gaven de parochievormingen hier de stoot aan definitieve dorpsbewoning in de reeds bestaande embryo's der lager gelegen gebieden. Er is sprake van langdurende wooncontinuïteit.
3. De bewoners van de villa's waren geen Romeinen, maar moeten wel de romaniserende invloed op de Keltische cultuur door de bezettende overheid ondergaan hebben. Zo bv. het leren bouwen met bakstenen en metselwerk.
4. De onderbouw van de beide Lakense villa's ligt verborgen onder de grond. De archeologen en overheid achtten ze niet belangwekkend genoeg om er een toeristisch aantrekkingspunt van te maken. Wellicht zijn er nog Lakenaren die foto's bezitten van de opengelegde villa's. Tegenover het enthousiasme van Galesloot stond de onwetendheid (en onverschilligheid ?) van koning Leopold II en zijn medewerkers ten opzichte van de Romeinse villa's. Dit blijkt uit hun briefwisseling, gepubliceerd door R. Platton en V. Capron, over de aanleg van het Koninklijk Park vanaf 1864 tot de jaren 1880.

(*) Galesloot, Louis, geboren Sint-Jans-Molenbeek, 18.02.1821, overleden Schaarbeek, 23.07.1884. Ligt begraven op het kerkhof te Laken. Historicus, dienstoverste in het Algemeen Rijksarchief. Was de auteur van een groot aantal monografieën. Was lid van de Academie d'Archéologie de Belgique. Zou een tijd gewoond hebben in de Sint-Annadreef, nabij de Sint-Annakapel, waar bij de resten van een villa ontdekte (Platton).

GERAADPLEEGD WERDEN :

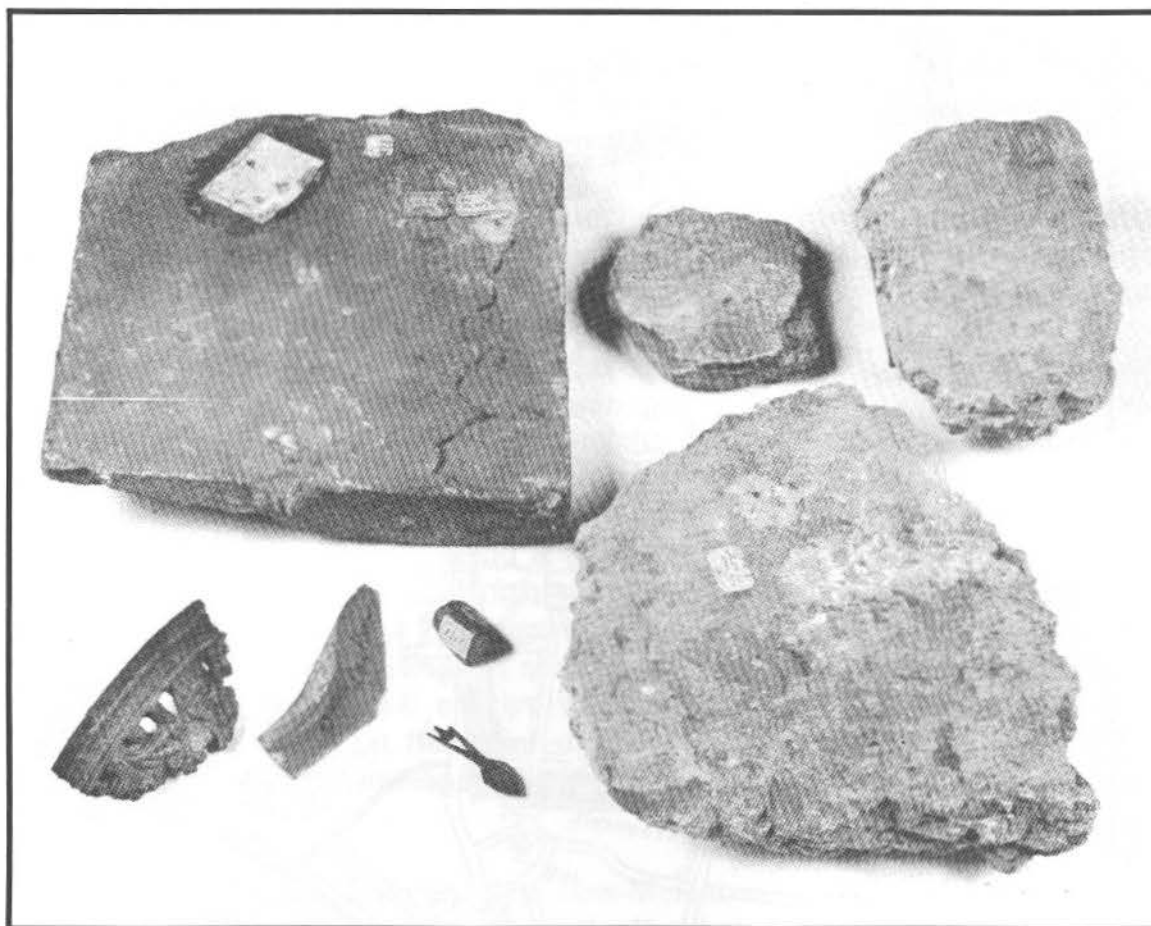
- Borger, H.e.a., Colonia antiqua. Catalogus. Brussel, gemeentekrediet, 1977.
- Cosyn, A., Laeken, ancien et moderne. Brussel, Ch.Bulens, 1904. p.7 - 10.
- Dons, R., Histoire de Bruxelles, Manuel. Brussel, De Boeck, 1947. p.9 -11 + kaartje
- De Maeyer, R., De Romeinse villa's in België. Een archeologische studie. Antwerpen, De Sikkel, 1937.
- Galesloot, L., in :
 - Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique, 1850, p.45-49.
 - Revue d'Histoire et d'Archéologie. La Province de Brabant sous l'Empire romain , I, 1859, p.40-46 + kaarten.
 - Bulletin de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, XV, 1848, p.613 + vlg (bevat de eerste mededeling van de vondsten aan de Academie) en XXIII, 8, 1856, p.181 + vlg.
- Hendriks, J., Archeologie in de Lage Landen. Utrecht, Prisma-Spectrum, 1994.
- Marien, M. E., Brussel voor 700-Romeinse periode, in Brussel voor 400. Catalogus Tentoonstelling Jette 1978. Geschied-en heemk. Kring van het Graafschap Jette.
- Mommsen, T., Das Weltreich der Caesaren. Leipzig, Phaedon, 1933.
- Platton, R., Laeken, à propos de la Drève Ste-Anne. s.l., 1988.
- Scheltens, E.e.a. Asse, waar de Romeinen thuis waren. Asse, Gemeentebestuur, Ascania, 1981.
- Van den Berghe, C., Anderlecht door de Tijden heen. Brussel, A.Hessens, 1938.
- Van Nieuwenhuysen, P., De Schapenweg, alias Romeinsesteenweg, in: Laca Tijdingen, jg1, nr3, 1990.
- Verbesselt, J. Het parochiewezen in Brabant, IV. Pittem, Veys, 1965. p. 103-110.

7.:

- a. Romeinse weg
- b. Valmolen
- c. Drootbeek
- d. Sint-Anna
- e. Alsberg

Kaart : Arthur Cosyn, "Les Lieux-dits de Laeken"

De Romeinse overblijfselen uit Laken

(1ste rij boven) : dakpan, muurrest versierd met rode kleur, vulsteen in verharde metsel-specie

(2de rij onder) : koperen fragment van kom (?), fragment van vaas, lepeltje, zg. amulet, brokstuk met stukjes baksteen gemengd met kalk.

Copyright KMKG, Brussel

De Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (Jubelpark, 10) bevatten een merkwaardige gerenoveerde Romeinse afdeling. Aldaar is een stuk authentieke schildering met rode kleur verwerkt in een muur uit de villa van l'Hosté, Basse-Wavre. Ook maakte men er een reconstructie van de wandversieringen met rode lijnen, wat beantwoordt aan de beschrijving in dit artikel. Voorwerpen gevonden in Anderlecht, Schaarbeek en Ukkel kunnen er worden bewonderd.

Met veel dank aan de personen, die ons zo vriendelijk behulpzaam zijn geweest, verbonden aan de diensten van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Jubelpark te Brussel.

H. Verstraete.

WAT IS EIGENLIJK "DE KONINKLIJKE SCHENKING" ?

Als men het heeft over Leopold II, denkt men onmiddellijk aan de talloze verfraaiingswerken die de vorst in de hoofdstad heeft laten uitvoeren. En dan voegt men erbij dat Hij dat vaak uit eigen zak betaalde, zonder zich af te vragen waar dat geld vandaan kwam. Het antwoord is eenvoudig: het geld kwam uit de enorme winsten die Hij opstreek als aandeelhouder in de bloeiende maatschappijen die Hij liet oprichten in Onafhankelijk Kongo, tot in 1908 Zijn privé-bezit. Voornoemde maatschappijen hielden zich bezig met de winning van ivoor en rubber.

Maar, laat ons nu de positieve kant van de zaak bekijken.

"Nous saisissons aujourd'hui que la portée exacte du rêve impérial et audacieux de Leopold II n'a pu se faire que grâce à son empire africain", schrijft R. Lefebure in zijn studie *"La Donation Royale"*, in Brussel verschenen in 1952 (1).

Hij was de drijvende kracht achter de aanleg, door de Joncker en Jourdan, van de Louizalaan, die Hij liever nog 10 meter breder had gezien. Hij nam de aanleg van het ter Kamerenbos onder Zijn bescherming, toen architect Keilig de plannen ervan tekende. Aan minister Charles Rogier vroeg Hij een publiek park aan te leggen rond de Hallepoort. Wie weet nog dat de saneringswerken in de Brusselse benedenstad door de Koning werden bespoedigd? Hetzelfde geldt voor de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk waar Hij architect Mennessier in 1872 Zijn plannen opnieuw liet uitvoeren om ze in 1874 goed te keuren.

Over Zijn beleid bestaat veel polemiek. De Koning oefende dikwijls druk uit om Zijn projecten te laten uitvoeren.

Hij maakte ook dikwijls gebruik van *"stromannen"* zoals in Zijn ontwerp van het Josafatpark, ontstaan uit het domein van Josafat, eigendom van de weduwe van Dr. Martha. Het was een harde vrouw maar Koning Leopold II was een rots!

Deze manier van handelen was hem een tweede natuur. Maar de Koning had nog andere pijlen op zijn boog, zoals het ruilen : het paviljoen de Walckiers, nu Belvedere, ruilde Hij. De plannen die Gédéon Bordiau maakte voor de Noord-Oostwijk waren al lang klaar toen de Koning besliste dat ze niet langer in de lade mochten blijven liggen en Hij bespoedigde hun uitvoering. Het is vandaag één van de mooiste plekjes in Brussel. Hij zat ook achter de Centrale Hallen, het Beurspaleis, het nieuwe Justitiepaleis, het plantsoen van de Kleine Zavel, het park van Woluwe.

Maar het ging voor de Koning niet allemaal zonder moeite, integendeel ! Een paar voorbeelden zullen niet overbodig zijn.

Eerst het Josafat-dossier. De Koning kocht om te beginnen, door tussenkomst van de Heer Louis Houba uit Laken, een partij bomen die de weduwe Martha te koop stelde . Ze moesten worden gekapt maar Hij liet ze staan en zat de gemeente Schaarbeek op de hielen om het hele domein te onteigenen, hetgeen gebeurde. Het kasteeltje waarin vroeger dr. en mevrouw Martha verbleven werd omgebouwd tot een *"laiterie"*

Dat het verwerven van het Josafat-domein zoveel strubbelingen had gegeven was voor de Koning een les: *"heureusement qu'il avait beaucoup de tours dans son sac !"*. Een ander voorbeeld is dat van Tervuren. Zodra Hij, in 1880, eigenaar werd van dit domein, besloot de Koning het in ere te herstellen. Om de Koninklijke Residentie van Laken met die van Tervuren te verbinden dacht Hij onmiddellijk aan een lange prestigieuze laan, de Tervurenlaan.

Terwijl Hij met het idee speelde van de Tervurenlaan, verwaarloosde Hij een beetje Laken. Hij gebruikte hier alweer stromannen, notaris Van Bevere en baron Goffinet. Zij moesten de beleidsmensen van Tervuren ervan overtuigen dat de komst van de nieuwe laan het einde betekende van het "isolement" van Tervuren, Sint-Pieters-Woluwe en Oudergem, de gemeenten namelijk die met de stad slechts verbonden waren door twee erbarmelijke steenwegen...

"*Coup de Théâtre*" : de gemeenteraad van Tervuren weert het plan voorgelegd door notaris Van Bevere: de mensen die werden onteigend behielden graag de overschotten van de onteigeningen. De Koning kon dit niet aanvaarden daar Hij deze overschotten gewoonlijk aan de concessiehouder liet, hier Edmond Parmentier, voor wie, zo beweerde de vorst, deze terreinen een lichte compensatie waren voor hetgeen Parmentier had moeten investeren. De Koning was verbolgen, maar kwam uiteindelijk tot een akkoord. Hij wist al lang dat geld alle hefbomen kon doen bewegen...

Hij wist eveneens dat Hij zijn ambitieuze plannen had kunnen laten uitvoeren, deels door druk uit te oefenen op de lokale overheid, deels op de regering zelf. Maar wat zou er gebeuren na Zijn dood ? De Koning was bezeten door die gedachte. Hij was bang dat de rest van zijn dromen niet zou worden uitgevoerd en dat stemde hem treurig.

Het duurde van 1900 tot 1903, om aan deze stichting een concrete vorm te geven (2). De Koning, alhoewel Hij de macht en het geld bezat, had de inspanning niet vergeten die Hij had moeten leveren om zijn projecten tot een goed eind te brengen. Om al die redenen besliste de Koning "*De Koninklijke Stichting*" op te richten. De Koning had dit idee reeds in Zijn hoofd toen Hij, in 1900, Zijn eerste brief naar de Eerste Minister schreef :

Cher Ministre,

"A l'occasion du soixantième anniversaire de ma naissance, J'ai à coeur de transmettre à l'Etat celles de mes propriétés qui contribuent à l'agrément et à la beauté des localités ou elles se trouvent.

Préoccupé du désir de conserver à ces biens leur destination d'embellissement, j'ai constamment veillé pendant mon règne à ce qu'ils ne fussent déparés par aucune construction qui put changer leur caractère..."

Op 31 december 1903, op hetzelfde ogenblik dat Hij de wet ondertekende waarmee Hij de Staat Zijn eigendommen schonk, liet Hij in het Staatsblad de lijst verschijnen van de personen die Hij had gekozen om "*De Koninklijke Schenking*" te leiden: twee hoogwaardigheidsbekleders en twee ambtenaren. "*De Koninklijke Schenking*" was nu officieel geboren. De twee hoogwaardigheidsbekleders waren de graaf John d'Oultremont, hofmaarschalk en baron August Goffinet. De twee ambtenaren waren de Heer Dubois, directeur van de dienst Waters en Bossen en de Heer August Buisseret, directeur van de Registratie. Ze werden bijgestaan door de Heer Carton de Wiart, secretaris van de Koning.

Talrijke goederen werden, in het kader van voornoemde schenking, aan de Staat overgedragen, voor een groot deel in Laken gelegen (3).

1. Een stuk grond, groot 34 aren, gelegen tussen de Van Praetlaan, de Koninklijk Parklaan en de Dikke Linde.
2. Een stuk grond, groot 29 aren, gelegen in het Koninklijk Park, aan de hoek van de 21 Juli-square en de Paleizenstraat (waar nu het mausoleum van Koningin Astrid staat).
3. De boomkwekerijen langs de Meysselaan en de Heyselstraat, groot 5 hectaren.

4. Het park van de "*campagne La Coste*", tussen de Groenstraat en de Van Praetlaan, groot 8 hectaren.
5. Terreinen tussen de nieuwe Van Praetlaan en gedeeltelijk in Neder-over-Heembeek gelegen, van de Dikke Linde tot de Vilvoordsesteenweg.
6. Het centrum van de Van Praetrotonde, groot 2 hectaren.
7. De terreinen palende aan het Koninklijk Park, met uitzondering van de "*campagne Van Volxem*", maar wel met serres en gebouwen, groot ca 40 hectaren.
8. Het goed Stuyvenberg, met uitzondering van de gebouwen. In deze kavel zijn de huizen van de Medoristraat begrepen. Alles groot 40 hectaren.
9. Alle gebouwen op voornoemde terreinen gelegen.
10. De exotische planten die zich, op het ogenblik van de dood van de schenker bevinden in de gebouwen van de kavel 9 hierboven vermeld (3).

De Schenking mocht ook giften aanvaarden en één van de merkwaardigste is zeker deze van baron Dietrich, die zijn domein "*Hertoginnendal*" overdroeg, groot 24 ha, gelegen te Oudergem. Het is een mooi domein, de voormalige priorij van de dominicanessen, gesticht in 1261 en waarin zich de prachtige Sint-Annakapel bevindt, die dateert uit de XIde eeuw.

Er werd nog een merkwaardige schenking gedaan : Zwitserland schonk het terrein waarop, in 1935 Koningin Astrid verongelukte. De Belgische Oorlogsinvaliden schonken het daartegenover gelegen terrein en de kapel die er werd opgericht. De Koninklijke Schenking zelf kocht de omliggende gronden zodat er niet kon worden gebouwd in een straal van 130 meter.

In 1931 schonken graaf en gravin de Ribaucourt een schitterende collectie wapens. De "*Koninklijke Schenking*" voert vandaag haar taken uit onder de leiding van de Heer Hertveldt, afgevaardigd-beheerder en de Heer Lens, secretaris. En dit alles onder scherp toezicht van de minister van Financiën en het Rekenhof.

Nog dit recent curieus nieuwtje: de paardenrenbaan "*Wellington*" in Oostende is eigendom van de "*Koninklijke Schenking*" en V.T.M. zal dus met deze instelling moeten onderhandelen als ze in de voormalige taverne haar V.T.M.-café wil openen.

Noten

- (1) Lefebure : "*La Donation Royale*", 1952. Ref. nr. bibl. Abeels : 2-952-15
- (2) Buissereet :
- (3) "*Succession de S.M Leopold II. Documents produits van l'Etat Belge*" (s.l.n.d.). Koninklijk Archief
- (4) Ook te raadplegen : Stengers, Jean "*Leopold II & le Patrimoine dynastique*" in "*Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales & Politiques*", Brussel, 1972 - 2/4, Ref. nr. Koninklijk Archief : C 32.

LAKEN, VROEGER EN NU

A. Maria-Christinastraat (noordzijde) - (zie fig. A en B)

Op de oude prentbriefkaart zien we een stoomtram rijden in de Maria-Christinastraat. Inderdaad, in 1891 werd een sectie Laken(brug)- Brussel (noord) geopend van een stoomspoorlijn die langs de Maria-Christinastraat reed naar de Groendreef.

In 1908 werd het traject gewijzigd en de tramstellen reden voortaan langs de splinternieuwe Jubelfeest- en Emile Bockstaellanen. In 1909 werd de stoom vervangen door elektrische tractie.

De Maria-Christinastraat zal het gemeenschappelijk vervoer, uitgebaat door de Brusselse Tramwaaitschappij, opnieuw zien verschijnen vanaf 1910, te weten :

TRAMS

- lijn 49 vanaf 1910 tot 1911
- lijn 18 van 1911 tot 1951
- lijn 12 van 1924 tot 1940
- lijn 81 (ex 51) van 1914 tot 1940
- lijn 39 van 1947 tot 1963
- lijn 40 van 1963 tot 1968

AUTOBUS

- lijn 46 van 1960 tot 1982

Thans verloopt al het openbaar vervoer door de Stefaniastraat.

Uiterlijk is de straat niet veel veranderd. Op te merken valt dat het hoekgebouw tussen de Maria-Christinastraat en de Stefaniastraat gedurende lange tijd uitgebaat werd als taverne. Van de grote verzamelaar Pierre Schacht vernemen wij via de jaarboeken Mertens & Rozez dat de handelszaak van 1900 tot 1908 uitgebaat werd door een zekere P. De Tangh en vervolgens van 1908 tot 1968 door de familie Vanden Berghen onder de benaming "Brasserie de la lanterne". Eigenaardig genoeg vermeldt het jaarboek van 1914 dat J.Vanden Berghen herbergier was en ook ... steenbakker. Nadien vestigde zich in het gebouw de firma Marly Shoe. Vandaag heeft het zijn oorspronkelijke functie terug opgenomen onder de benaming "Le Panorama" .

B. Koninklijk Parklaan - (zie fig. C en D)

De oude prentbriefkaart uit 1904 toont ons deze laan met daarop het gerij van kipkarren, tweewielkarren en tevens rustig wandelende voetgangers. Een dergelijk straatbeeld is thans onvoorstelbaar wegens het drukke autoverkeer op deze grote verkeersweg.

De laan kwam tot stand onder de regering van Leopold II. Zij maakt deel uit van de zogenaamde "*Koninklijke Weg*" d.w.z. de straten en lanen die de verbindingsweg vormen tussen de koninklijke paleizen van Brussel en Laken.

Om de Koninklijk Parklaan aan te leggen werd nogal wat grond verplaatst, waardoor de hoge berm onstond tussen de laan en de lager gelegen Sint-Annadreef.

Langs de Koninklijk Parklaan bevonden zich vroeger tavernen en enkele handelshuizen die thans jammer genoeg verdwenen zijn. Maar men vindt er nog wel enkele historische monumenten :

- op het kerkplein (nabij de Auberge de l'Isard) de oude toegangspoort met beeldhouwwerk van het koninklijk domein
- de reproductie van de fontein van pastoor de Hennin die eertijds de ingang van het kerkhof sierde
- het park en het monument ter nagedachtenis van koningin Astrid ingehuldigd in 1939
- het kasteel en het koninklijk domein
- het Belvédère, residentie van onze vorsten
- de koninklijke serren opgericht in 1891

Fig. A - Maria-Christinastraat +/- 1905

Fig. B - Maria-Christinastraat vandaag - foto

Fig. C - Koninklijk Parklaan 1904

Fig. D - Koninklijk Parklaan 1996 - foto

C. Antwerpse steenweg / Jules De Troozsquare - (zie fig. E en F)

De oude prentbriefkaart uit 1904 geeft ons een beeld van het kruispunt gevormd door de Koninginnelaan, de Antwerpse steenweg en de Groendreef. Dat kruispunt droeg als naam "Aux deux ponts" (Bij de twee bruggen).

In die tijd bestonden er inderdaad twee bruggen om het kanaal over te steken. In een volgende aflevering komt dit verder ter sprake.

De atmosfeer van de beginnende eeuw straalt een rust uit die niet te vergelijken is met het drukke autoverkeer van vandaag op die plaats.

Dank zij de opzoekingen van de heer Pierre Schacht, prominent verzamelaar van documenten die betrekking hebben op Brussel en zijn agglomeratie, die wij hierbij oprecht danken voor zijn medewerking, hebben wij de mogelijkheid enkele handelszaken te vermelden die destijds op die plaats gevestigd waren.

(1) nummering van de huizen van 1878 tot 1890

op nummers 391/393 : Goffart J. herbergier

op nummer 395 : van 1880 tot 1883 Coen D. herbergier
van 1887 tot 1890 Vercaeren, likeuren

op nummer 397 : van 1880 tot 1890 Van Lint J., likeurstoker

op nummer 399 : van 1878 tot 1883 Delin C. herbergier
van 1887 tot 1890 Verschuere, herbergier

(2) wijziging van de nummering der huizen van 1891 tot 1900

op nummer 433/435 : Goffart, herbergier + verkoop van boter en eieren + tabak

op nummer 437 : Vercaeren , likeuren

op nummer 439 : Van Lint en De Ridder, groothandel in wijnen en geestrijke dranken

op nummer 441 : van 1891 tot 1895 Boonaert herbergier

van 1897 tot 1899 Loose L. koffiehuis en kroeg

(3) nieuwe nummering van de huizen van 1904 tot 1939

op nummer 485 (ex 435) : uitbating door verschillende handelaars van "cafés-brasseries"

op nummer 487 (ex 437) : herbergen tot in 1914, vervolgens Werkplaats

op nummer 489 (ex 439) : idem als 485 voor koetswerk van auto's

op nummer 491 / 493 (ex 441) : café "A la tête du mouton" en zetel van verschillende verenigingen : Liberale vereniging van Laken, Vlaamsch Volksverbond, Unie der fanfares van Laken.

Hieruit blijkt dat deze wijk een druk leven kende voor de oorlog van 1940-45.

Twee belangrijke gebeurtenissen speelden zich af op die plaats

1. Op 23 december 1909 : Blijde Inkomst van koning Aldert I

2. een oktoberzondag van 1930 : inhuldiging van het monument aan de arbeid van Constantin Meunier door koning Albert I en koningin Elisabeth.

Dit monument werd later verplaatst naar de overkant van het kanaal.

Fig. E - Antwerpse Steenweg 1904

Fig F - Antwerpse Steenweg 1998 - foto

Prentbriefkaarten en foto's uit de collectie van de auteur

D. Van Krieking
Vertaling D. Winderickx

V A R I A

1.- Ere wie ere toekomt

In ons vorige nummer (Jg 11 - nr. 4 - juni 2000), zorgde een menselijke onoplettendheid voor een onjuiste vermelding;

De foto's, ter illustratie bij het artikel van J. Dillen : "*Gevelversieringen Deel II*" gevoegd, werden niet door de heer E. Christiaens gemaakt maar wel door de heer W. Van Bamis. Eerlijkheidshalve en met een klop op de redactionele borst wordt deze misgreep meteen rechtgezet. Sorry Willy !

2.- De ontdekking van een steenmerk in de Mellerystraat te Laken

Toen de pagina's van ons vorige nummer reeds bij de drukker van de pers rolden, ontdekte mevrouw H. Verstraete, die het artikel samenstelde, nog toevallig een wetenswaardigheid in een boek, geschreven door H. Crokaert : "*Kort bericht over de Sint-Pieterskerk te Ukkel. (1937 p. 29).*"

Ziehier een kleine aanvulling bij haar gepubliceerde tekst :

"Door vonnis van de Opperste Raad in april 1776 moest de abdis van Ukkel de oude St-Pieterskerk slopen en een nieuwe laten bouwen (1779-1782). De nieuwe architect werd C. Fisco, directeur van de openbare werken van de stad Brussel.

De rekeningen van de kerkfabriek bevatten de namen van de leveranciers, zo o.m. : Wincq, meesterwerkman in de steengroeven te Zinnik (Soignies)."

Hieruit blijkt dat de familie Wincq op een honderdjarige traditie in de steennijverheid kan bogen.

De redactie

LIDGELD

Dit nummer is het eerste van ons twaalfde jaargang (2000-2001).
Wij vragen onze leden het lidgeld (300 F) opnieuw te willen overmaken
op rekeningnummer 068-2095230-57 van LACA

Door dit bedrag meteen over te schrijven zoudt U onze schatbewaarder
heel wat rompslomp besparen.

Extra ondersteuning is uiteraard steeds welkom !

Hartelijk dank bij voorbaat.

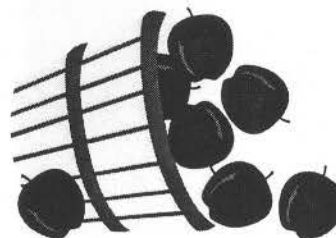
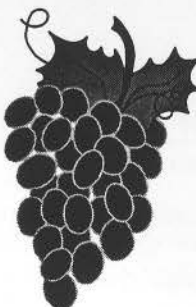
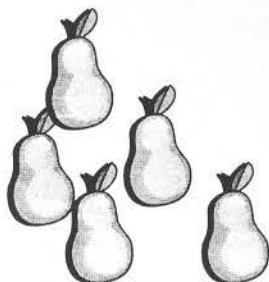
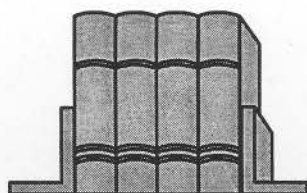
LACA

INHOUD

	pag.
1. - Ten Geleide (L. Candau)	1
2. - Tivoli W. van der Elst	2 - 11
3. - Twee Romeinse villa's opgeborgen onder de Lakense Grond (H. Verstraete)	12 - 20
4. - Wat is eigenlijk "de Koninlijke Schenking" (G. Abeels)	21 - 23
5. - Laken, vroeger en nu (D. Van Krieking) Vertaling : D. Winderickx	24 - 28
6.- Varia Het redactiecomité	29

Met de gewaardeerde steun van de
Vlaamse Gemeenschapscommissie
en de Stad Brussel

